

TRADICIÓ, TRADUCCIÓ, TRAÏCIÓ. SOBRE L'ESCRITURA I EL MÓN

JOAN LLUÍS LLINÀS

*Universitat de les Illes Balears
Grup de recerca sobre pensament científic
i filosòfic modern i contemporani*

El tema dels col·loquis d'enguany em va fer pensar tot d'una en Montaigne. No només perquè és un dels meus autors de capçalera, sinó també perquè, objectivament, encaixa perfectament amb el tema de la tradició. En efecte, quan llegim els *Essais* per primer cop, una de les coses que sobta és l'elevat nombre de citacions: més de mil, la majoria d'autors llatins. Hi hem d'afegir les freqüents al·legacions, generalment també d'autors clàssics, del tipus «Aristòtil deia que...», així com els préstecs amagats, on Montaigne fa servir passatges d'altres autors, especialment de Sèneca i Plutarc, sense mencionar-ho. La impressió és que ens trobam amb un llibre fet de retalls, un llibre apedaçat. Però a la vegada, Montaigne presenta el seu llibre com a únic al món, com a consubstancial al seu autor. En els altres llibres, ens diu Montaigne, l'autor pot separar-se del llibre. En el seu, no: qui coneix un, coneix l'altre. De manera que el que hi ha escrit en el llibre no és aliè a l'autor. Com explicam, doncs, que Montaigne copii, però que escrigui un llibre que sigui ell i només ell, un llibre genuí?

Aquesta pregunta ens posa davant del problema de la relació entre tradició i novetat. Recordem que *tradició* ve

del llatí *traditio, traditionis*, nom derivat del verb *tradere* (transmetre, entregar), format amb el prefix *trans-* a partir del verb *dare*. Així, tradició és el que passa a través de les generacions, el que es dona, d'una generació a una altra, en els grups humans a través del temps.

Així, Montaigne, citant, recull la tradició i la transmet. Però cal fer dues observacions sobre això: en primer lloc, Montaigne transmet la seva tradició, i no em referesc merament a la tradició cultural de la societat a la qual pertany, sinó que Montaigne escull, selecciona, entre aquest conjunt cultural allò que més l'interessa. El que fa no és estrictament el que s'entén per tradició, perquè no es tracta de tradició entesa (segons el diccionari català-castellà-llatí-francès-italià per una societat de catalans, 1839, ed. Josep Torner) com a notícia d'alguna cosa antiga que ve de pares a fills i es comunica per relació successiva d'uns a altres. Es tracta, més aviat, d'una tradició perduda i recuperada. Una primera opció de Montaigne, doncs, és que tria la seva tradició, la que li interessa. Però tria doblement perquè, dintre del que anomenem cultura grecolatina (que és la tradició a la que es remet Montaigne), en fa una tria a la seva conveniència, car l'objectiu del llibre no és mantenir una tradició, donar una cosa d'una generació a l'altra, sinó millor entendre's a si mateix.

I aquesta és precisament la segona observació que faig: el tema dels *Essais* és el mateix Montaigne, i tot se subordina al projecte de pintar-se i d'entendre's millor en el procés. Per dur a terme aquesta tasca, Montaigne, en el procés de recull de la tradició, ha de fer seus els elements que escull. Ell se sent lliure per agafar allò ja dit si amb això expressa millor el seu pensament. Es tracta de fer seu el material aliè, no merament reproduir-lo, sinó sentir-lo com a propi. Així, Montaigne pot copiar i pretendre ser original. Podriem dir que és original en tant que va a l'origen.

Una altra manera de dir el mateix és dir que Montaigne, en el procés de recull de la tradició, tradueix. *Traduire* ve del

llatí *traducere*, que significa passar d'una banda a l'altra, i es compon del prefix –trans, que significa «d'una banda a l'altra» i ducere, «guiar, dirigir». L'ús de la tradició condueix inevitablement, per a Montaigne, a la traducció, entenent aquí traducció no tant el pas d'un idioma a un altre (no present en les citacions i sí en les al·legacions), sinó com la transferència de sentit que es produeix en agafar material aliè, sigui o no del mateix idioma. Així, tenim que, per a Montaigne, tant la tradició com la traducció són inevitables. No hi ha escriptura sense tradició: «nous faisons que nous entregloser», escriu Montaigne. L'inici absolut, el començar des de zero, malgrat Descartes i els metafísics moderns, no és possible, i en això consisteix la tragèdia de la metafísica: la impossibilitat d'eliminar el marc que condiciona i limita el nostre pensament.

He assenyalat abans que en Montaigne hi ha tradició, però novetat. La tradició necessita traduir-se, necessita assimilar-se al nou temps. Montaigne tradueix, és a dir, passa d'un costat a un altre una informació: llegeix, assimila, produeix. En els *Essais* trobam tots els llibres que empra i que conformen una tradició, però ja no són una mera reproducció, sinó el material amb el que es basteix quelcom de nou. Dues metàfores empra Montaigne, en el capítol «Sobre l'educació dels infants», per exemplificar això. La primera és la metàfora de la digestió: és un desastre treure allò que un s'ha enviat sense que hi hagi hagut un procés digestiu, d'assimilació, de fer propi allò extern: amb el procés de digestiu de l'alimentació, transformam quelcom extern i ho fem nostre, alhora que rebutjam el que no ens serveix. La segona imatge és la de les abelles: van de flor en flor recollint material i el transformen per fer quelcom de nou: la mel. De la mateixa manera, hem de transformar la informació que ens ve donada per elaborar un coneixement propi. Aquestes metàfores es refereixen al procés educatiu, però són aplicables a la recepció de la tradició: no podem rebre

passivament, hem d'assimilar. I l'instrument de l'assimilació és el judici. Per tant, no tota tradició és acceptable, ni es manté del tot invariable. L'escriptor la tradueix, o ho hauria de fer, fent-la seva i donant-li un nou sentit d'acord amb les seves circumstàncies.

Però, com diu el proverbi, traduir és traïr. Curiosament, *traïció*, que prové del mot llatí *traditionem* (nom. *traditio*), que significa entrega, rendició, comparteix origen amb «tradició» car provenen del mateix verb, tradere, lliurar, donar més enllà. Aquesta paradoxa, un mateix origen de dos mots amb una càrrega valorativa molt allunyada, adquireix el seu sentit si hi posam entre aquests dos mots el de traducció (tot i que tingui origen etimològic diferent). La recepció de la tradició suposa una necessària traducció (adaptació), que en la mesura que és vista com una dislocació pot ser considerada com a una traïció. Montaigne, quan cita un autor clàssic, encara que sigui literalment, tradueix, el descontextualitza i el posa en un altre context que li dona un nou sentit. Suposa això una traïció? En certa manera, tota traducció és una mena de traïció, car suposa modificar el que s'ha rebut. Però que ho considerem tal, en un sentit no merament descriptiu ans valoratiu, depèn del concepte de veritat que manegem. Si sostenim que hi ha una veritat essencial a les coses, un desvetllament, quelcom invariable que es manté inalterable davant les diverses situacions concretes, aleshores traduir és traïr, i la traïció és en certa manera inevitable. Però si, per contra, sostenim que la veritat depèn de les circumstàncies, que no hi ha essencialitat de la veritat de les coses (o, més precisament en el cas de Montaigne, que no hi podem accedir), aleshores la traducció no només és inevitable, sinó necessària, i la traïció és quelcom que eventualment pot ser positiu. Aquesta segona posició és la que exigeix la formació del judici, ja que és aquest qui duu a terme l'operació de traducció-assimilació i transforma la tradició en quelcom útil. Perquè aquí rau la clau del que estam parlant: no es

recupera una tradició perquè sí, sinó perquè en el procés d'escriptura d'un projecte com el montanià, l'home es constitueix a partir –entre altres– d'aquests elements de tradició. I és el judici qui duu a terme aquest procés constitutiu.

Fins ara m'he referit a l'escriptura, però és clar que aquestes consideracions són extensibles a la vida de l'home sencer. El mateix Montaigne ens permet aquest pas, en la mesura que ell manifesta que el que sigui ho vol ser més que en paper, i que dirigeix l'escriptura cap a la vida, cap a l'home concret que viu experiències en un lloc i temps concret. La consubstancialitat que es pretén en els *Essais* entre llibre i autor ens remet a l'home. I l'home, en la seva vida, incorpora la tradició però la fa seva i per tant la modifica. Més precisament, ens hauríem de referir a la dimensió social de l'ésser humà, puix que la tradició és quelcom de compartit per una comunitat. En aquest sentit, hem d'entendre que la tradició d'un poble presenta alhora continuïtat i ruptura. És allò que el configura, però que és contínuament transformat i adaptat a les circumstàncies. Com en el procés d'escriptura, es produeix una selecció d'elements, de manera que uns s'ignoren i altres són posats en relleu, però, en la mesura que inserits en el present, prenen un significat nou.

El problema, com en el cas de l'escriptura, apareix quan hi ha gent que maneja una concepció de la veritat essencialista aplicada a la tradició. És a dir, quan es creu que hi ha una tradició que palesa l'essència d'un poble, i que, en conseqüència, no ha de ser alterada, car això suposaria la pèrdua d'essencialitat d'aquell poble. Un exemple el podem trobar en la llengua. Empraré un exemple de Roger Bartra, el sociòleg i antropòleg mexicà, fill dels escriptors catalans Agustí Bartra i Anna Murià, en el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia Mexicana de la llengua. Bartra refereix que la Real Acadèmia Espanyola de la Llengua té com a missió vetllar perquè els canvis «no quiebren la unidad que mantiene la lengua en todo el orbe hispánico». Per contra, la Acade-

mia Mexicana de la Lengua renuncia a vetllar per la unitat i es proposa únicament «el estudio de la lengua española y los modos en que se habla y se escribe en México». Aquest exemple val per al conjunt de la tradició, en la mesura que es consideri aquesta com a dipositària de la identitat d'un poble, identitat que es mantindria invariable al llarg del temps. Aquesta identitat no podria ser traduïda, car això implicaria una traïció a la seva essència. Davant aquesta visió, l'alternativa basada en l'anàlisi que hem fet sobre Montaigne (que, dit sigui de passada, forma part de la nostra tradició, si més no de la meva) consideraria la tradició com a element que constitueix un poble, però no hi hauria essència immutable, i la tradició seria traduïble i adaptable a les circumstàncies. Un poble no seria sense tradició, però aquesta hauria de ser, si cal, traïda en el curs de l'exercici del judici que constituïria contínuament aquest poble. Bartra diu que la tradició i la traducció sempre van acompanyades de la traïció, i que, en conseqüència, des de les Acadèmies de les llengües han d'admetre i àdhuc estimular dosis de traïció en l'ús de les llengües. Això mateix podem pensar en relació amb la constitució de l'home i de la comunitat: cal traïr la tradició perquè aquest poble sigui. El criteri, seguint Montaigne, és el judici, per tant, la conversa, el diàleg, la posada a prova dels arguments i les opinions. És el judici, així, qui decideix sobre la tradició, qui la tradueix i qui, eventualment, decideix traïr-la.